

Osoby w spektrum autyzmu - dostępność urzędu

pakiet informacyjny dla pracowników
administracji publicznej

Zmieniamy świat
dla osób z autyzmem

Opracowanie merytoryczne pakietu:

Beata Szykaruk, Fundacja SYNAPSIS

Projekt graficzny:

Marcin Mikołajczyk

www.synapsis.org.pl

fundacja@synapsis.org.pl

Warszawa, 2022 r.

© Fundacja SYNAPSIS 2022

Spis treści:

Spektrum autyzmu – co to jest? 3

Jak ocenić, czy osoba jest w spektrum autyzmu? 6

Komunikacja z osobą w spektrum autyzmu 8

Savoir-vivre wobec osób w spektrum autyzmu 11

Pakiet jest skierowany do osób zatrudnionych w administracji publicznej na stanowiskach urzędniczych lub wykonujących władzę publiczną. Przede wszystkim użyteczny dla osób mających bezpośredni kontakt z osobami ze szczególnymi potrzebami, w tym osobami w spektrum autyzmu.

Urzędy administracji publicznej zostały zobowiązane ustawą z dnia 19 lipca 2019 roku o zapewnieniu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami (Dz. U. 2019 poz. 1696 ze zm.) do wprowadzenia procedur obsługi klienta ze szczególnymi potrzebami, w tym osób w spektrum autyzmu, które określają wymogi dotyczące dostosowania sposobu komunikacji, miejsc obsługi klienta oraz jakości świadczonych usług. Jednak niezależnie od zapisów niniejszej procedury, każdy pracownik urzędu, mając na uwadze zapisy Konwencji ONZ o prawach osób niepełnosprawnych, zobowiązany jest okazać osobie z niepełnosprawnością wszelką pomoc.

Niewątpliwie standardy obsługi klienta mają na celu podniesienie jakości świadczonych usług oraz ułatwienie pracy urzędnikom, a także budowanie pozytywnego wizerunku urzędu w ocenie klientów i pracowników.

W urzędzie administracji publicznej jako priorytetową powinno się stosować zasadę „pierwszeństwa bieżącej obsługi klienta w stosunku do innej pracy biurowej”. Nieustanne doskonalenie procesów w zakresie obsługi klienta jest obowiązkiem każdego pracownika urzędu. Od Jego wkładu pracy zależy bowiem prawidłowe zaspokojenie potrzeb klienta, co przekłada się na wzrost zaufania do urzędów administracji publicznej. Wobec klientów kierujemy się zasadą:

Traktuj innych tak jak chciałbyś, żeby inni traktowali Ciebie.

(H. Jackson Brown Jr.)

Ponadto należy pamiętać o wymaganiach w zakresie dostępności określonych w ustawie z dnia 4 kwietnia 2019 r. o dostępności cyfrowej stron internetowych i aplikacji mobilnych podmiotów publicznych (Dz.U. 2019 poz. 848) oraz ich roli w obsłudze klientów w spektrum autyzmu. Strona internetowa, zbudowana zgodnie z międzynarodowym standardem WCAG 2.1, umożliwi skorzystanie z niej osobom w spektrum autyzmu w sposób skuteczny, a tym samym poprawi dostępność urzędu dla osób ze szczególnymi potrzebami.

SPEKTRUM AUTYZMU

Co to jest?

Autyzm jest zaburzeniem neurorozwojowym. Przyczyny autyzmu nie są w pełni znane – wpływ na jego ujawnienie się mają zarówno czynniki genetyczne, jak i środowiskowe. Wpływa całościowo na rozwój i funkcjonowanie danej osoby.

Zaburzenia ze spektrum autyzmu są uznawane za nieprzemijalną niepełnosprawność ukrytą. Osoby z autyzmem lub zespołem Aspergera (ZA) nie mają widocznych fizycznych znamion niepełnosprawności, ale z uwagi na odmienną zachowania postrzegane są jako dziwaczne, niedostosowane.

W spektrum autyzmu znajdują się bardzo różnorodne osoby, zarówno niemówiące werbalnie, mające poważne problemy w zakresie samodzielności i funkcjonujące na poziomie znacznej niepełnosprawności intelektualnej, jak również sprawnie porozumiewające się mową, zakładające rodziny i realizujące się w życiu zawodowym. Dla skrótowego określenia spektrum autyzmu używa się najczęściej angielskiego ASD (Autism Spectrum Disorder); odpowiednikiem w języku polskim jest określenie: „całościowe zaburzenia rozwojowe“ (CZR).

Dla określenia zaburzeń ze spektrum wymiennie używane są także pojęcia „ASD” czy zaburzenia autystyczne. Używane są także węższe pojęcia, w szczególności „autyzm” lub „ZA”. Spektrum autyzmu nie jest chorobą. Jest stanem – odmiennym sposobem myślenia i odczuwania świata.

Co jest charakterystyczne dla spektrum autyzmu?

W sytuacjach niecodziennych szczególne znaczenia mają omówione niżej problemy osób z ASD:

■ **Problemy w sferze społecznego komunikowania się i interakcji społecznych**

Osoby w spektrum mają trudności w nawiązywaniu kontaktów i przestrzeganiu reguł społecznych, a także ze zrozumieniem reakcji i emocji innych ludzi. Często wyrażają własne uczucia i doznania fizyczne w nietypowy sposób. Mogą w ogóle nie posługiwać się mową werbalną albo mieć ograniczony zasób słów; mogą też mówić płynnie, ale mieć trudności z rozumieniem kontekstu i wyrażaniem abstrakcyjnych pojęć. Osoby z poważnymi zaburzeniami nawet jeśli mówią, to często używają pojedynczych słów lub znanych sobie konstrukcji słownych, nie mających związku z faktyczną sytuacją. Z reguły nie potrafią kompensować tego gestem ani innymi formami przekazu lub ich próby radzenia sobie nie są w pełni wystarczające. W interakcjach z innymi nie okazują wzajemności, ich wypowiedzi mogą bardziej przypominać monolog niż codzienną rozmowę.

Niezależnie od poziomu intelektualnego, osoby w spektrum autyzmu mają duże trudności z rozumieniem poleceń, szczególnie jeśli kierowane są one do całej grupy; mogą mówić na tematy uważane za nieodpowiednie czy niezwiązane z sytuacją, mogą naruszać przestrzeń osobistą innych osób lub zwracać się do innych w zbyt bezpośredni sposób. Osoby w spektrum autyzmu mogą też nie zwracać uwagi na reakcje słuchaczy, mówiąc bez przerwy.

■ **Tendencja do powtarzalnych wzorców zachowań, zainteresowań i aktywności**

Osoby w spektrum autyzmu zwykle przejawiają opór przed zmianami w otoczeniu i przebiegu aktywności. Mają szczególne zainteresowania i pa-

sje. Zachowują się w nietypowy, powtarzalny lub zrytualizowany sposób, co może dotyczyć sposobu poruszania się, chodzenia czy mówienia, np. dobierania słów i formułowania zdań lub wykonywania codziennych złożonych czynności. Źle reagują na wszelkie zmiany, w większości przypadków dążą do powtarzania czynności w niezmienny sposób. W przypadku pojawienia się zmian, odczuwają silną potrzebę przywrócenia stanu poprzedniego (w rytuałach, w położeniu przedmiotów, a nawet w zachowaniach ludzi). Zdarza się, że w sytuacjach niecodziennych osoba w spektrum jest szczególnie zaniepokojona - krzyczy, jest agresywna czy autoagresywna, lub odwrotnie, wycofuje się z wszelkich aktywności. Wiele osób z ASD wykazuje nadwrażliwość lub ograniczone reakcje na bodźce dotykowe, bólowe, słuchowe, wzrokowe i zapachowe. Reakcje osób nadwrażliwych mogą być różnorodne, nie zawsze zrozumiałe dla otoczenia. Np. osoby nadwrażliwe słuchowo mogą w reakcji na hałas zatykać uszy, ale mogą też same generować znajome sobie dźwięki zagłuszające niepokojący je hałas (np. słuchać głośno znanej muzyki albo głośno mruzczyć).

U osób z autyzmem może również zostać zdiagnozowana niepełnosprawność intelektualna, jednak nie zawsze ona występuje. Stosunkowo często u osób w spektrum autyzmu występują inne choroby współistniejące, takie jak epilepsja czy depresja.

Każda osoba z autyzmem jest inna i u każdej zaburzenia w spektrum autyzmu przejawiają się różnym zestawem cech i stopniem ich nasilenia. Mogą pojawić się też takie, które tu nie zostały wymienione.

JAK OCENIĆ, czy osoba jest w spektrum autyzmu?

Dla osoby niepracującej na co dzień z osobami w spektrum autyzmu może być trudne dokonanie oceny, czy ma do czynienia z osobą w spektrum i w jaki sposób zaburzenie to może wpływać na jej zachowania w niecodziennych sytuacjach oraz na skuteczną komunikację. Wiele zależy od doświadczenia pracownika obsługującego osobę w spektrum autyzmu.

OBSERWACJE

Zaburzenia ze spektrum autyzmu nie są łatwo rozpoznawalne. Osoby w spektrum zazwyczaj nie odróżniają się od osób typowo funkcjonujących pod względem wyglądu fizycznego. Ale mogą się zachowywać inaczej niż przeciętnie.

Można spodziewać się, że osoba jest w spektrum autyzmu, jeżeli przejawia przynajmniej część z poniższych zachowań:

- sprawia wrażenie zdezorientowanej, nieadekwatnie do sytuacji,
- nie nawiązuje kontaktu wzrokowego lub unika go, czasem unika też patrzenia wprost na wskazywane przedmioty,
- sprawia wrażenie, że nie rozumie co się do niej mówi,
- ma problemy z mówieniem lub sformułowaniem zdania,
- powtarza to, co mówią inni; np. w odpowiedzi na pytanie powtarza jego fragment,
- powtarza wciąż te same słowa czy zdania, nie mające związku z sytuacją

lub nieadekwatne do sytuacji,

- mówi obszernie na interesujący ją temat, bez zwracania uwagi na sytuację,
- mówi wyjątkowo szczerze, czasem aż nieuprzejmie, zadaje nieadekwatne pytania,
- wykonuje dziwne, powtarzające się ruchy czy zachowania (np. kotykanie się, trzepotanie dłońmi),
- porusza się w sztywny sposób, ma słabą koordynację ruchową lub jest nadmiernie ruchliwa,
- jest zdenerwowana, niegrzeczna lub przestraszona, nieadekwatnie do sytuacji,
- jest apatyczna, zamknięta, całkowicie niereagująca na pytania czy polecenia,
- sprawia wrażenie, że nie zdaje sobie sprawy ze skutków swoich działań,
- sprawia wrażenie osoby nadwrażliwej słuchowo, wzrokowo, dotykowo, węchowo.

Nie należy natomiast oceniać pochopnie osoby niemej, mającej zaburzenia mowy lub zachowania jako osoby z niepełnosprawnością intelektualną, gdyż osoba ta może mieć sprawny intelekt, a jej ograniczenia wynikają z innych przyczyn.

Zachowania charakterystyczne dla osób z autyzmem zostały przedstawione w filmie *Autyzm wprowadza zmysły w błąd*

<https://www.youtube.com/watch?v=vzr5VjpHHW4&list=WL&index=3>

KOMUNIKACJA

z osobą w spektrum autyzmu

Komunikowanie się ludzi jest najczęstszą formą społecznego zachowania się człowieka. Każdego dnia wyrażamy swoje myśli, intencje, uczucia, kłócimy się, rozmawiamy. Poprzez wymianę myśli i spostrzeżeń zaspokajamy potrzeby afiliacyjne. Rozmowa – będąca procesem wymiany myśli i uczuć między partnerami – daje poczucie zjednoczenia ze względu na wspólne dzielenie wartości, jest sposobem wzajemnego ubogacania się, dzięki niej unikamy samotności. Trudności ludzi wykluczonych z procesu komunikowania się z powodu wielorakich ograniczeń mają swoje poważne konsekwencje w postaci odmiennego lub nietypowego rozwoju emocjonalnego, umysłowego, społecznego, a w konsekwencji również fizycznego. Osoby te potrzebują wyjątkowej uwagi, wsparcia oraz odmiennych metod komunikacji, dostosowanych do ich indywidualnych możliwości i predyspozycji. Taką formę stanowi alternatywna i wspomagająca komunikacja pozostająca w polu zainteresowań zarówno teoretyków, jak i praktyków.

Wskazówki dotyczące komunikacji z osobami z zaburzeniami kontaktu:

Nawiązywanie relacji

- mów patrząc w oczy rozmówcy,
- skieruj twarz i sylwetkę w jego stronę.

Osoby w spektrum autyzmu nie zawsze potrafią patrzeć w oczy. Mogą mieć

trudności z rozpoznawaniem mimiki, gestów i uczuć. Nie wiedzą, jak zacząć rozmowę i nawiązać kontakt.

Porozumiewanie się

- stosuj komunikaty werbalne i niewerbalne,
- mów o konkretach – kieruj krótkie, proste komunikaty werbalne,
- używaj w kontaktach z osobami w spektrum autyzmu bardzo prostego, precyzyjnego języka.

Część osób w spektrum autyzmu przez całe swoje życie nie mówi, a u innych mowa rozwija się z opóźnieniem lub w ograniczonym stopniu. Osoby, które potrafią mówić, często nie rozumieją znaczenia wszystkich słów i mają trudności w prowadzeniu dialogu, mogą powtarzać słowa echolalicznie. Niektóre osoby mówią płynnie, znają języki obce, ale mogą mieć trudności z oceną ważności poszczególnych informacji i może dochodzić do nieporozumień.

Rozumienie mowy

- formułuj jasno swoje oczekiwania – osoby z zaburzeniami ze spektrum autyzmu nie czytają między wierszami, mają duże trudności, żeby domyślić się, co czują lub myślą inne osoby, jakie mają intencje,
- używaj jednoznacznych określeń, a unikaj przenośni, idiomów,
- pamiętaj, że niektóre osoby z zaburzeniami ze spektrum autyzmu potrzebują dokładnej instrukcji wykonania czynności lub zadania, pomocne będzie więc przygotowanie szczegółowego schematu postępowania, najlepiej w formie pisemnej (regulamin, instrukcja, opis procedury).

Osoby w spektrum autyzmu, nawet jeśli płynnie mówią, nie zawsze rozumieją znaczenia wypowiedzi i kontekstu w konkretnej sytuacji– np. polecień, instrukcji, żartów. Należy w kilku prostych zdaniach wyjaśnić sytuację,

która ma miejsce, m.in. czego dotyczy postępowanie, jak długo będzie trwało, jakie czynności są przewidziane i w jakiej kolejności. Pytania skierowane do osób w spektrum nie mogą być zbyt otwarte, wieloznaczne. Jeżeli to możliwe, lepiej jest zadawać pytania z prośbą o dokonanie wyboru. Należy pamiętać, że osoby w spektrum autyzmu mogą mieć ograniczone możliwości posługiwania się wyobraźnią i wyjaśnienia muszą być bardzo precyzyjne, bez polegania na ogólnej znajomości znaczenia różnych sytuacji. Jeżeli jest taka potrzeba, powinno się dać więcej czasu na udzielenie odpowiedzi lub zadać pytania wyjaśniające.

Panowanie nad zachowaniem

■ Dobrą praktyką jest umożliwienie dostępu do pokoju wyciszenia, czyli miejsca relaksu, w którym nie występują czynniki rozpraszające. Takie warunki ułatwiają kontakt z osobą w spektrum autyzmu lub pozwalają na chwilowy odpoczynek w trudnej sytuacji.

■ Nie żądaj, aby osoby w spektrum autyzmu zaprzestały swoich nietypowych zachowań.

Wiele osób z autyzmem ma problemy sensoryczne. To oznacza, że zmysły inaczej odbierają takie bodźce, jak światło, obrazy czy dźwięki. Osoby te inaczej odczuwają dotyk, zapach, smak czy ból, np. boją się dźwięku drukarki, wpatrują się w lampy, kręcą się długo w kółko, nie pozwalają wziąć się za rękę, biorą niejadalne rzeczy do ust i tym podobne. Należy przy tym pamiętać, że osoby w spektrum autyzmu mogą być nadwrażliwe na dotyk lub traktować kontakt fizyczny jako atak na siebie, co może spowodować gwałtowną reakcję. Dlatego należy ograniczyć kontakt fizyczny do niezbędnego minimum i zachować dystans.

wobec osób w spektrum autyzmu

Dążąc do zapewnienia dostępności we wszystkich dziedzinach życia osobom w spektrum autyzmu, należy kierować się zasadami uprzejmości, szacunku i tolerancji, w czym niewątpliwie pomocne są zasady savoir-vivre wobec osób w spektrum autyzmu.

■ **Traktuj osobę w spektrum autyzmu jak każdą inną** – osoba w spektrum autyzmu przychodzi do urzędu z konkretnego powodu. Chce załatwić swoją sprawę – ma do tego prawo, jak każda inna osoba. Wystarczy zapewnić jej taki dostęp do usługi, jakiego potrzebuje.

■ **Pytaj, czy i jak możesz pomóc** – jeśli widzisz, że osoba w spektrum autyzmu radzi sobie sama – uszanuj to. Nie narzucaj się z pomocą. Nigdy nie zakładaj, że wiesz lepiej. Takie osoby mają indywidualne potrzeby, przekonania i doświadczenia.

■ **Jeśli to możliwe – obsłuż osobę w spektrum autyzmu w pierwszej kolejności lub umów konkretny termin spotkania.**

Dla osób w spektrum autyzmu stanie i czekanie w kolejce jest bardzo uciążliwe. W obecności innych obcych osób narasta w nich lęk, gdyż nie wiedzą, co i kiedy się stanie, a to może prowadzić do zaburzeń zachowania. Jeśli osoba w spektrum autyzmu potrzebuje więcej czasu, zaproponuj wypełnienie niezbędnych dokumentów w domu i umów nowy termin spotkania.

■ **Zadbaj o spokojne miejsce do rozmowy, najlepiej odosobnione.**

Pamiętaj, że osoba w spektrum autyzmu może czuć się zaniepokojona w nowej sytuacji. Objawem niepokoju i braku poczucia bezpieczeństwa mogą być tak zwane manieryzmy ruchowe – np. kołysanie się, machanie rękami, podskakiwanie, nerwowe chodzenie, uderzanie w powierzchnie, krzyk

lub inne dźwięki. Staraj się nie zwracać na nie uwagi. Nie jest to przejaw agresji. Jeżeli jednak manieryzmy będą się nasilać – może to oznaczać, że sytuacja jest zbyt trudna dla osoby w spektrum autyzmu. Zaproponuj wówczas przejście do spokojniejszego miejsca lub chwilową przerwę w załatwianiu sprawy. Zapytaj osobę towarzyszącą, czy i w jaki sposób pomóc i stosuj się do jej wskazówek, gdyż zwykle jest osobą najbardziej kompetentną w rozwiązaniu problemu. Czasem wystarczy podać wodę lub otworzyć okno.

■ **Zwracaj się bezpośrednio do odbiorcy** – nawet jeśli ktoś towarzyszy osobie w spektrum (np. tłumacz języka migowego, asystent albo ktoś bliski), zwracaj się bezpośrednio do niej. Pamiętaj, że to osoba w spektrum jest odbiorcą Twoich usług. Nie zniechęcaj się, gdy nie patrzy w oczy podczas rozmowy. Mimo tego zwracaj się wprost do niej.

■ **Ustal formę i zasady komunikacji** – na początku spotkania spytaj osobę w spektrum autyzmu, w jaki sposób chce się komunikować. Ustal zasady: czy będziecie rozmawiać sami, czy za pośrednictwem asystenta osobistego/osoby bliskiej. Jeżeli masz kontakt z osobą niemówiącą, spróbuj skorzystać z alternatywnych sposobów komunikacji. Możesz np. poprosić ją o wskazanie obrazka, piktogramu czy wybranie przedmiotu. Jeśli posługuje się pismem – poproś o zapisanie odpowiedzi lub pytania na kartce lub komputerze/telefonie.

■ **Zachowaj cierpliwość** – zdarza się, że osoba w spektrum autyzmu może potrzebować więcej czasu. Nie spiesz się. Powtarzaj, wyjaśniaj i upewnij się, że wszystko jest zrozumiałe.

■ **Dostosuj język do wieku odbiorcy** – jeśli zwracasz się do osoby dorosłej, nie rozmawiaj z nią jak z dzieckiem. Twój przekaz musi być dostosowany do wieku rozmówcy. Nie infantylizuj dorosłych w spektrum autyzmu. Używaj krótkich, jasnych i konkretnych zwrotów. Podawaj przykłady. Możesz użyć tekstu łatwego w czytaniu ETR. Pomocne jest też przekazanie informacji w formie obrazu/piktogramu.

■ **Unikaj abstrakcyjnych pojęć, żartów, ironii, dwuznaczności, ogólników, porównań i metafor.**

■ **Szanuj przestrzeń osobistą** – każdy z nas ma własną strefę komfortu.

■ **Zwracaj uwagę na to, jak mówisz** – język może wykluczać i dyskryminować. Dobieraj słowa z rozwagą. Używaj określeń: osoba z autyzmem, w spektrum autyzmu, osoba autystyczna, osoba z zaburzeniami ze spektrum autyzmu. Nie mów: „kaleka”, „inwalida”, „upośledzony”, „głuchoniemcy”, „autyk” lub „chory na autyzm”. Mów „osoba z niepełnosprawnością”, a nie „niepełnosprawna”. W ten sposób podkreślasz jej podmiotowość.

■ **Upewnij się, że rozmówca Cię rozumie.**

■ **Odpowiedz na zadane przez osobę w spektrum autyzmu pytanie** – nie postępuj się jedynie mową niewerbalną, np. skinienie głową nie powinno zastępować odpowiedzi „tak”. Mów, co osoba może robić, a nie, czego jej nie wolno.

■ **Pamiętaj, że asystent to nie opiekun** – na osoby wspierające osobę w spektrum autyzmu mów: „asystent”, „osoba wspierająca”, „osoba towarzysząca”, „przewodnik”. Unikaj określenia „opiekun”.

■ **Zachowuj się w przewidywalny sposób.** Uprzedzaj o koniecznych zmianach i następnych krokach w działaniu. Nie zaskakuj.

■ **Niektóre osoby w spektrum autyzmu mogą przejawiać zbyt dużą otwartość i bezpośredniość w zadawaniu osobistych pytań i należy wtedy asertywnie odpowiedzieć, że to jest prywatna sprawa urzędnika.**

■ **Poinformuj o zasadach, jakie panują w Twoim urzędzie. W sytuacjach konfliktowych odwołuj się do zasad i regulaminów.**

Zalecamy również korzystanie z wiarygodnych źródeł informacji o autyzmie oraz konsultowanie treści ze specjalistami w tej dziedzinie.

KSIĄŻKI:

- Gerland Gunilla, „Prawdziwy człowiek. Osobista opowieść o dorastaniu i edukacji w autyzmie”, Wydawnictwo Wolters Kluwer, 2015
- Naoki Higashida, „Dlaczego podskakuję”, Wydawnictwo Foksal, 2015
- Jacek Hołub, „Niegrzeczne. Historie dzieci z ADHD, autyzmem i zespołem Aspergera”, Wydawnictwo Czarne, 2020
- Kathy Hoopmann, „Wszystkie koty są w spektrum autyzmu”, Wydawnictwo Linia, 2021
- Luke Jackson, „Świry, dziwadła i zespół Aspergera”, Wydawnictwo Fraszka Edukacyjna, 2010
- Agnieszka M. Kaszkur Kulpa, „Jak być szczęśliwą pod jednym dachem z ASP ...”, Wydawnictwo Rozpisani.pl, 2017
- Cynthia Kim, „Nieśmiali, skryci i społecznie niedopasowani”, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2018
- Rafał Motriuk, „Autystyczny syn, zdesperowany tata”, 2019
- Sarah Nannery, Larry Nannery, „Co teraz powiedzieć? Spektrum autyzmu a skuteczna komunikacja w życiu, pracy i miłości”, Wydawnictwo eSPe, 2022
- Ellen Notbohm, „10 rzeczy, które chciałoby Ci powiedzieć dziecko z autyzmem”, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2017
- Ewa Pisula, „Autyzm – przyczyny, symptomy, terapia”, Wydawnictwo Harmonia, 2021
- John Elder Robison, „Patrz mi w oczy. Moje życie z zespołem Aspergera”, Wydawnictwo Linia, 2013
- Nikodem Sadłowski, „SŁOWO na A”, Wydawnictwo Harmonia, 2016
- Peter Schmidt, „Kaktus na Walentynki, czyli miłość Aspergerowca”, Wydaw-

nictwo Fraszka Edukacyjna, 2014

■ Adam Siłkowski, „Oczami autysty”, Wydawnictwo Magiczne Drzewo, 2022

■ Rudy Simone, „Czy mój facet jest bez serca?”, Wydawnictwo CoJaNaTo, 2014

■ Monika Szubrycht, „Autyzm. Bliski daleki świat”, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2022

■ Liane Holliday Willey, „Udawanie normalnej. Życie z zespołem Aspergera”, Wydawnictwo Edukacyjne, 2018

■ Romana Vrede, „Charlie. Autysta wspaniały”, Wydawnictwo Biała Plama, 2021

■ Dietmar Zöller, „Gdybym mógł z wami rozmawiać”, Wydawnictwo Fundacja SYNAPSIS, 1994

LINKI:

<https://synapsis.org.pl>

<https://www.facebook.com/fundacja.synapsis>

<https://www.youtube.com/user/FundacjaSYNAPSIS>

<https://autyzmpolska.org.pl>

https://synapsis.org.pl/wp-content/uploads/2022/02/Karta-Praw-Osob-z-Autyzmem_Uchwala-2013.pdf

<http://www.poradnikautystyczny.pl>

<https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WMP20210000388>

<https://www.medicover.pl/zdrowie/psychiczne/autyzm/>

<https://zdrowie.pap.pl/wywiady/strefa-psyche/nie-ma-jednej-przyczyny-wystapienia-autyzmu>

<https://podyplomie.pl/medical-tribune/23657,autyzm-pochopne-dia-gnozy-czy-choroba-cywilizacyjna>

Fundacja SYNAPSIS jest organizacją pożytku publicznego, która działa od 1989 roku. Pomaga dzieciom i dorosłym w spektrum autyzmu, prowadząc diagnozę, specjalistyczną terapię i rehabilitację, a także wspierając ich rodziny. Poprzez dziesiątki kampanii i akcji buduje świadomość społeczną na temat autyzmu oraz uwrażliwia innych na potrzeby osób w spektrum autyzmu, ich różnorodność, odmienny sposób odbierania świata, dążąc do włączenia ich w życie społeczne.

W ramach serii ukazały się:

Osoby w spektrum autyzmu.

Pakiet informacyjny dla pracowników służby zdrowia

Osoby w spektrum autyzmu.

Pakiet informacyjny dla służb ratowniczych i interwencyjnych

Osoby w spektrum autyzmu.

Pakiet informacyjny dla mediów

Dobro dziecka z autyzmem w procesie określania sposobu wykonywania władzy rodzicielskiej.

Pakiet informacyjny dla profesjonalistów i rodziców

Publikacja powstała w ramach projektu “Zostań rzecznikiem własnej sprawy! Upodmiotowienie osób z autyzmem”, realizowanego z dotacji programu Aktywni Obywatele – Fundusz Krajowy, finansowanego przez Islandię, Liechtenstein i Norwegię w ramach Funduszy EOG.

Iceland
Liechtenstein
Norway **Active
citizens fund**